

**A NÉPMOZGALOM ALAKULÁSA HÓDMEZŐVÁSÁRHELYEN
1910–1949 KÖZÖTT****

*THE DEMOGRAPHIC TRENDS IN HÓDMEZŐVÁSÁRHELY
BETWEEN 1910–1949*

ABSTRACT

On the next pages we introduce the demographic specificity of the city of Hódmezővásárhely concentrating on the first half of the 20th century. To understand more easily and because of the usefulness of the comparative method, two other cities, Kecskemét and Szeged and in several times the national demographic indicators helped our analysis. The main part of these is from the publications of the Hungarian Central Statistical Office.

In the paper we have analyzed the changes of the total population of Hódmezővásárhely and the effect of the migration. After the demographic trends we have showed the demographic indicators (live births, mortality and natural increase) between 1910 and 1949. Self-made tables helped our study. Last but not least we have introduced the effect of the world wars to the demography of Hódmezővásárhely.

From these aspects it was determined that in this period the population development of Hódmezővásárhely stucked in, the population was stagnated.

1. Bevezetés

A következő oldalakon a huszadik század első felére koncentrálva mutatjuk be Hódmezővásárhely városának néhány demográfiai sajátosságát. A folyamatok könnyebb megértése és az összehasonlító módszer hasznossága miatt két másik város, Kecskemét és Szeged adatai, valamint több helyen az országos népesedési mutatók is segítettek elemzésünket, melyek legnagyobb része a Központi Statisztikai Hivatal kiadványaiból való. A két világháború közötti és az ezeket megelőző népszámlálások, valamint népmozgalmi kimutatások még nem a lakónépességet, hanem az adott településen jelenlévő népességszámot, a születések, a halálozások és a házasságkötések esethelyeit közölték. A KSH 1940-től 1944-ig esethely és lakóhely szerint is vezette a népmozgalmi statisztikákat, 1945-től viszont már csak lakónépességre vonatkozó adatokat közölt. Ezért az 1940–1949 közötti statisztikai adatok feldolgozása során – a korábbi évtizedektől eltérően – immár a lakónépességre vonatkozó mutatókat használtuk. A lakónépességre vonatkozó adatok azért is pontosabbak, mert a kórházzal rendelkező nagyobb városok statisztikáit az ott született vagy elhunyt, eredetileg más településen élők torzították. A közigazgatási beosztás 1950-es, Hódmezővásárhely területét is érintő módosításai némi pontatlanságot idéztek elő az általunk is felhasznált 1949. évi népszámlálás adataiban, amit igyekeztünk minimalizálni.

* Zeman Ferenc Csaba doktorjelölt, Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Történelemtudományi Doktori Iskola.

** A tanulmány elkészítését az Emberi Erőforrások Minisztériuma, az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő, és a Nemzeti Tehetség Program „Az egyedi fejlesztést biztosító ösztöndíjak” címmel kiírt NTP-EFÖ-P-15-0170 azonosító számmal elnyert pályázata tette lehetővé.

2. A népesedési tendenciák

Hódmezővásárhely népessége az 1910-es években az előző századból átnyúló, egyre lassabb ütemű és a hasonló nagyságú települések között szerénynek mondható gyarapodás után – az első világháború emberveszteségéből, majd a spanyolnáthajárványból sem következő – jelentős népességcsökkenést szenvedett el. A demográfiai átmenetnek tulajdonított nagyobb arányú népességnövekedés a századfordulón lényegében néhány év alatt lezajlott. Vásárhely fokozatosan egyre hátrébb szorult a városok népességszám szerinti rangsorában. A trianoni országhatárokon belül maradt törvényhatósági jogú városokat alapul véve 1920-ban még tartotta tíz évvel korábbi negyedik helyét, a Horthy-korszak végére viszont már csak a hetedik legnépesebb vidéki város volt.¹ A visszaesést számos kedvezőtlen tényező egymásra hatása eredményezte: A helyi gazdaság és társadalom elmaradt, vagy csak szerény mértékben végbement szerkezetváltása, a tőke és a nyersanyagforrások szűkösségéből fakadó alacsony fokú iparosodottság, a vasúti csomópontjelleg hiánya és a hatalmas külterületen túlsúlyban lévő hagyományos mezőgazdasági szemlélet vizsgált korszakunkban konzerválták a település egyre elmaradottabbnak számító, mezővárosias jellegét. E folyamatok következtében pedig a természetes szaporodás alacsonyan, a vándorlási különbözet pedig többnyire negatívan alakult.

1. táblázat. Hódmezővásárhely, Kecskemét és Szeged össznépessége az általunk vizsgált népszámlálások eszmei időpontjaiban

Table 1. Total population of Hódmezővásárhely, Kecskemét and Szeged based on census data between 1910–1949

Város	Terület (km ²)	1910. XII. 31.	1920. XII. 31.	1930. XII. 31.	1941. I. 31.	1949. I. 01.
Hódmezővásárhely	761 ²	62 445	60 922	60 342	61 776	59 326
Kecskemét	939	68 424	73 109	79 467	87 269	88 369
Szeged	816	118 328	123 565	13 5071	136 752	132 607

Forrás: A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. 1. rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Magyar Statisztikai Közlemények.

Új sorozat (a továbbiakban: MStK) 42. kötet. Szerkeszti és kiadja a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1912. 182. old.; 1920. évi népszámlálás. 6. rész. Végeredmények összefoglalása. MStK 76. kötet. Szerkeszti és kiadja a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1929. 7. old.; 1930. évi népszámlálás. 1. rész. Demográfiai adatok községek és külterületi lakott helyek szerint. MStK 83. kötet. Szerkeszti és kiadja a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1932. 14*, 45. old.; 1941. évi népszámlálás. 2. rész. Demográfiai adatok községek szerint. Történeti Statisztikai Kötetek. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1976. 42, 64. old.; 1949. évi népszámlálás. 9. rész. Demográfiai eredmények. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1950. 89–90., 99. old.

2. táblázat. A népességszám változásai Hódmezővásárhelyen, Kecskeméten és Szegeden 1910–1949 között

Table 2. The size of the population changes in Hódmezővásárhely, Kecskemét and Szeged between 1910–1949

Város	Terület (km ²)	Változás 1910–1920 (%)	Változás 1921–1930 (%)	Változás 1931–1941 (%)	Változás 1941–1949 (%)
Hódmezővásárhely	761	-2,44	-0,95	2,4	-3,97
Kecskemét	939	6,85	8,7	9,8	1,26
Szeged	816	4,4	9,3	1,2	-3

Forrás: Saját számítások az 1. táblázat forrásainak adatai alapján

Az általunk vizsgált három város közül Hódmezővásárhely volt az egyetlen, ahol népességszökkenés ment végbe mind az 1910-es, mind az 1920-as években, míg Kecskeméten és Szegeden a népesség különböző mértékű gyarapodásának lehettünk tanúi. Vásárhely lakosainak száma 1901 és 1910 között még 2,57%-kal növekedett, 1911–1920 és 1921–1930 között viszont 2,44, illetve 0,95%-kal csökkent. Szerény, 2,4%-os népességyarapodást csak az 1931–1941 közötti időszak hozott a városnak, amely azonban a második világháború újabb nagyarányú embervesztése miatt nem bizonyult tartósnak. Az 1941 és 1949 közötti években minden eddiginél nagyobb, 3,97%-os népességszökkenés történt. Az utóbbi tendenciát követte Szeged is (–3%), míg Kecskemét lakossága, bár kisebb mértékben, mint a korábbi évtizedekben, de tovább gyarapodott (1,26%).³ Vásárhely népességnövekedésének (tényleges szaporodásának) megrekedéséhez, az alacsony természetes szaporodás mellett, a bevándorlás és az elvándorlás kedvezőtlen mérlege, vagyis a vándorlási különbözet többnyire negatív volta is nagy mértékben hozzájárult.

3. táblázat. A vándorlási különbözet változásai Hódmezővásárhelyen, Kecskeméten és Szegeden 1910–1949 között

Table 3. The migration balance in Hódmezővásárhely, Kecskemét and Szeged between 1910–1949

Város	Változás 1910–1920		Változás 1921–1930		Változás 1931–1941		Változás 1941–1949	
Hódmezővásárhely	–540	–0,87	–2378	–3,9	526	1,5	–3421	–5,54
Kecskemét	1160	1,7	–1724	–2,4	832	1	–3901	–4,47
Szeged	183	0,15	3973	3,2	–1973	–1,5	–8447	–6,2

Forrás: Saját számítások az 1. táblázat forrásainak adatai alapján.

Az első oszlop lélekszámban, a második pedig százalékban mutatja a változás mértékét

1911–1920 és 1921–1930 között a hódmezővásárhelyi vándorlási különbözet egységesen és egyre növekvő mértékben az elvándorlás túlsúlyát mutatta. A vándorlási veszteség különösen az 1920-as években vált jelentőssé, tíz év alatt csaknem kétezer-öttszázal több polgár hagyta el Vásárhelyt, mint amennyi betelepült. Ugyanakkor a vesztes világháború, majd a trianoni békediktátum következtében kiszélesedő vándormozgalom és menekültáradat nagy része elkerülte a várost.

A Hódmezővásárhelyen letelepedők kiinduló és az elvándorlók céltelepüléseiről a rendelkezésünkre álló 1920-as adatokból alkothatunk képet. Ennek alapján a bevándorlók egyharmada érkezett Békés vármegyéből, majdnem egyharmada Csongrádból (ez az arány a XX. század első évtizedéhez képest növekedést mutatott), egytizede pedig Csanád vármegyéből. Míg az elvándorlók egyharmada Csongrád, egynegyede Békés (a század első évtizedéhez képest e két megyébe távozóik aránya szintén nőtt), egyötöde Pest-Pilis-Solt-Kiskun, egytizede pedig Csanád vármegye településein kezdett új életet. A bevándorlók 85%-a alacsonyabb jogállású településről jött. A törvényhatósági jogú városokból betelepülők felerészben Szegedről, egyharmad részben pedig Budapestről érkeztek. Ugyanakkor az elvándorlók egyharmada költözött törvényhatósági jogú városba, főként Szegedre és Budapestre. Hódmezővásárhely lakossága azonban 84,6%-ban továbbra is helyi születésű népességből állt, mely arány Kecskeméten 75,7%, míg Szegeden 67,7% volt. Vásárhely a törvényhatósági jogú városok között a legmagasabb helyi születésű népességgel rendelkezett, így tovább őrizte demográfiai zártágát. Népcseréje a korábbi trendnek megfelelően regionális léptékű maradt.⁴

1931 és 1941 között a vásárhelyi, illetve a kecskeméti migráció kis többletet mutatott, míg Szegeden az elvándorlás vált meghatározóvá. Utóbbi oka valószínűleg a területgyara-

podásokkal ismét magyar fennhatóság alá került nagyobb erdélyi városokba hazatérő egykori menekültek távozása, és a Kolozsvárra visszatérő egyetem vonzó hatása lehetett. 1941 és 1949 között a második világháború pusztítása következtében nem rendelkezünk pontos adatokkal a migrációra vonatkozóan, csupán az egyöntetű, többzres nagyságrendű vándorlási negatívum látszik biztosnak mindhárom általunk vizsgált településen. Ezt a megállapítást némileg árnyalja, hogy egyes kutatók a vándorlási veszteségbe „belelátják” a világháborús embervesztéséget is.⁵ Vásárhely 1949-ben 79,5%-kal még mindig a legmagasabb arányú helyi születésű lakossággal rendelkezett a törvényhatósági jogú városok között, annak ellenére, hogy népességének zártsága időközben öt százalékot oldódott. Ez a mutató Kecskeméten 74%, míg Szegeden 65,8% volt. Tehát az eltelt egy emberöltő alatt a tősgyökeres lakosság aránya egyik városban sem változott számottevően.⁶

Hódmezővásárhely népességszámának bekövetkező megtorpanás okaira, a kedvezőtlen vándorlási viszonyok mellett a természetes szaporodás alakulásának vizsgálatával deríthetünk fényt. A természetes szaporodás az élveszületések és a halálozások különbségéből adódik.

Vásárhely népességszáma a hasonló városokhoz képest mérsékeltebben gyarapodott. Ennek fő oka – a fentebb bemutatott migrációs negatívum mellett – a születések számának a dualizmus évtizedei óta tartó folyamatos, és a halálozási aránynál nagyobb mértékű visszaesésében keresendő. A XIX. századból eredő tendenciát a századfordulót megelőző néhány év növekedési hulláma törte meg, – sajnos csak ideiglenesen.⁷

4. táblázat. A népmozgalom évenkénti adatai és arányszámai Hódmezővásárhelyen 1910–1919 között

Table 4. Yearly demographic indicators in Hódmezővásárhely between 1910–1919

Év	Össz népesség	Élveszületés (fő)	Halálozás (fő)	Term. szap. (fő)	Ész. arány (ezrelék)	H. arány (ezrelék)	Tsz. arány (ezrelék)
1910	62 445	1 596	1 066	530	25,6	17,1	8,5
1911	62 562	1 529	1 358	171	24,4	21,7	2,7
1912	62 847	1 560	1 221	339	24,9	19,5	5,4
1913	63 109	1 525	1 209	316	24,2	19,2	5
1914	63 449	1 584	1 190	394	25	18,8	6,2
1915	63 159	1 021	1 257	-236	16,1	19,8	-3,7
1916	62 619	643	1 129	-486	10,2	17,9	-7,7
1917	61 926	579	1 218	-639	9,3	19,6	-10,3
1918	60 933	600	1 539	-939	9,8	25,1	-15,3
1919	60 686	1 104	1 297	-193	18,1	21,3	-3,2
Összesen/átlag	62 374	11 741	12 484	-743	18,76	20	-1,24

Forrás: A népmozgalom főbb adatai községenként: 1901-1968. Összeáll.: Klinger András (a továbbiakban: Klinger i. m.). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1969. 98–99., 350–351. old.; A Magyar Szent Korona országainak 1909., 1910., 1911. és 1912. évi népmozgalma öt grafikai térképpel. MStK 50. kötet. Szerkeszti és kiadja: M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1916. 65*, 67* old.; A Magyar Szent Korona országainak 1913-1918. évi népmozgalma. MStK 70. kötet. Szerkeszti és kiadja: M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1924. 36–39* old.; Az 1919-1925. évi népmozgalom. MStK 74. kötet. Szerkeszti és kiadja: a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1929. 82*, 84-85* old.; Valamint saját számítások a felsorolt kötetek adatai alapján. Rövidítések: term. szap. = természetes szaporodás, ész. arány = élveszületési arány, h. arány = halálozási arány, tsz. arány = természetes szaporodás aránya

Hódmezővásárhely szinte kizárólag férfiakat érintő teljes első világháborús embervesztesége a kiemelkedően magas, 24%-os katonaillesítési arányból, vagyis a 15 ezer hadba vonultból, mintegy 2800 főre tehető. Ez a város összlakosságának 4,5%-a, ami a 3,2%-os országos veszteséghányadnál jóval magasabb. A főként produktív korban elhalálozott hősi halottak átlagéletkora 30 év volt. A fiatal férfi korosztályok területi elven történt nagyarányú bevonultatása, valamint az ezért elmaradt házasságkötések miatt azonban közvetett emberveszteségeként tekinthetünk a fronton tartósan távol lévő, vagy az ott hősi halált halt katonák meg nem született gyermekeire is. Az élveszületések 1914-es számát a város általunk vizsgált időszakban nem érte el újra. Az évtized első felének születésszám átlagából következtethetünk az elmaradt gyermekáldás mértékére, amely becslésünk szerint 3700 meg nem született gyermeket jelentett. A Tanácsköztársaság idején a Vörös Hadseregben harcoló vásárhelyiek közül nyolcan haltak meg, míg az 1919-es forradalmi események és a román megszállás 71 polgári áldozatot követelt a város lakóiból.⁸ Az évtized utolsó éveinek politikai és gazdasági megrázkódtatásai mikro- és makroszinten sem kímélték az országot és benne Vásárhely társadalmát sem. Hatásuk pedig máig hatóan kedvezőtlenül befolyásolja hazánk és Hódmezővásárhely népesedési folyamatait.

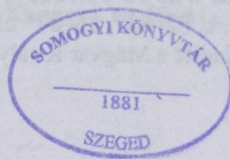
5. táblázat. 1000 lélekre jutó természetes szaporodás aránya Hódmezővásárhelyen, Kecskeméten, Szegeden és országosan 1910–1919 között (ezrelék)

Table 5. Rate of natural increase per 1000 souls in Hódmezővásárhely, Kecskemét, Szeged and Hungary between 1910–1919

Év	Hódmezővásárhely	Kecskemét	Szeged	Magyarország
1910	8,5	14,1	11,8	12,8
1911	2,7	13,5	10,1	10,0
1912	5,4	11,5	13,2	12,8
1913	5	11,8	10,7	11,5
1914	6,2	14,9	12,1	11,9
1915	-3,7	0,8	1,7	-0,2
1916	-7,7	-2,7	-3,8	-3,1
1917	-10,3	-5,5	-3,4	-4,1
1918	-15,3	-7	-7,2	-10,1
1919	-3,2	6,3	2,8	7,6
Átlag:	-1,24	5,77	4,8	4,91

Forrás: MStK 50. k. 67* old.; MStK 70. k. 37–39* old.; MStK 74. k. 84–85* old.; Demográfiai évkönyv 2003. Történeti statisztikai idősorok 1865–2003. CD melléklet (a továbbiakban: Tört. stat. idős. 1865-2003 CD) 2004.; Valamint saját számítások a 4. táblázat forrásainak adatai és Klinger i. m. 60–61., 312–313. old. adatai alapján

Az ezer főre eső vásárhelyi természetes szaporodás aránya az évtized első öt évében még pozitívan alakult, de így is alatta maradt a kecskeméti, a szegedi, és az országos két-számjegyű mutatóknak. További kedvezőtlen tendencia volt még, hogy a világháború idején, Vásárhelyen már 1915-ben jelentkezett a természetes fogyás jelensége, amely a következő háborús években kétszeresen múlta felül a másik két város hasonló mutatóit, sőt egyedülként átnyúlt az 1919-es évre is.



6. táblázat. 1000 lélekre jutó élveszületések, halálozások és a természetes szaporodás aránya városonként és országosan 1910–1919 között (ezrelék)

Table 6. Live births, mortality and natural increase rate per 1000 souls in the three cities and Hungary between 1910–1919

Hódmezővásárhely			Kecskemét			Szeged			Magyarország		
Szül. a.	Hal. a.	Tsz. a.	Szül. a.	Hal. a.	Tsz. a.	Szül. a.	Hal. a.	Tsz. a.	Szül. a.	Hal. a.	Tsz. a.
18,76	20	-1,24	30,09	24,32	5,77	26,23	21,43	4,8	27,32	22,41	4,91

Forrás: Saját számítások a 4. táblázat forrásainak adatai és Klinger i. m. 60–61., 312–313. old. adatai alapján. Rövidítések: szül. a. = élveszületési arány, hal. a. = halálozási arány, tsz. a. = természetes szaporodás aránya

A világháborús évek elmaradt születéseiből következett, hogy Vásárhely népessége az évtized második felében – még ha időlegesen is – a természetes fogyás állapotába jutott. A népességfogyás mértékét tovább tetézte a negatív vándorlási különbözet, és a magyar átlaghoz képest is kiemelkedő közvetlen és közvetett háborús emberveszteség. Az évtized népmozgalmi adatai közül az országos átlagához viszonyítva egyedül a vásárhelyi halálozási arány volt 2,41 ezreléssel jobb, a születési arány és a természetes szaporodás viszont sokkal kedvezőtlenebbül alakult. Az országos adatokkal ekkor leginkább a szegedi adatok mutattak hasonlóságot. A kecskeméti mutatók mind a születések, mind pedig a halálozások tekintetében kimagaslóak voltak, melyekből a város fiatalos korösszetételére következtethetünk. Erre utal az is, hogy az általunk vizsgált három város közül itt volt a legnagyobb arányú a csecsemőhalandóság mértéke: 1000 élveszületettre átlagban⁹ 238 egy éven aluli gyermek halálozása jutott. Vásárhely átlaga 187,7, Szegedé 212,7, az országé pedig 201,3 ezrelék volt. Vásárhely csecsemőhalandósága az általunk vizsgált időszakban az alföldi városok között kedvezően alakult, melyet részben a jelentéktelen bevándorlás miatti kisszámú házasságon kívüli születésnek köszönhetett. A törvénytelen csecsemők halálozási mutatója ugyanis jóval magasabb volt, mint a családba születőké.¹⁰

7. táblázat. A népmozgalom évenkénti adatai és arányszámái Hódmezővásárhelyen 1920–1929

Table 7. Yearly demographic indicators in Hódmezővásárhely between 1920–1929

Év	Össz-népesség	Élve-születés (fő)	Halálozás (fő)	Term. szap. (fő)	Ész. arány (ezrelék)	H. arány (ezrelék)	Tsz. arány (ezrelék)
1920	60 777	1 258	968	290	20,7	15,9	4,8
1921	60 870	1 265	1 131	134	20,8	18,6	2,2
1922	60 728	1 239	1 184	55	20,4	19,5	0,9
1923	60 654	1 278	1 005	273	21,1	16,6	4,5
1924	60 618	1 161	1 030	131	19,2	17	2,2
1925	60 624	1 285	930	355	21,2	15,3	5,9
1926	60 728	1 268	939	329	20,9	15,5	5,4
1927	60 715	1 199	1 077	122	19,7	17,7	2
1928	60 600	1 150	1 026	124	19	16,9	2,1
1929	60 479	1 196	1 086	110	19,8	18	1,8
Összesen/átlag	60 668	12 299	10 376	1923	20,28	17,1	3,18

Forrás: Klinger i. m. 98–99., 350–351. old.; Szabady i. m. 160. 162., 234., 236., 322., 324. old. MStK 74. k. 82–83*, 86–87* old.; Az 1926–1932. évi népmozgalom. MStK 97. kötet. Szerkeszti és kiadja: a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1937. 36–41* old.

Az 1920-as években Hódmezővásárhely népmozgalmára ismét a szerény gyarapodás volt jellemző. A születések száma a világháború után ismét megemelkedett és 1200–1300 között stabilizálódott, de korszakunkban nem érte el újra az 1910-es évek első felének (1500–1600 között) szintjét. A születések húszas évekbeli átlaga 4,5 ezrelékkal maradt el a háborút megelőző öt év átlagától. A világháború utáni mostoha viszonyok nem kedveztek a családok bővülésének, és egyre tudatosabbá vált a születésszabályozás is. Dr. Szapanos Mihály egészségügyi főtanácsos a vásárhelyi napilapok hasábjain éveken át igyekezett ráirányítani a figyelmet az egykezés, esősorban a külterületi gazdák családjában való terjedésére, a gyermektelenség térhódítására és a születések alacsony számára, valamint az ezekből eredő problémákra.¹¹ A „lelki fékeket” azonban sem neki, sem másnak nem sikerült igazán feloldania. A halálozások száma továbbra is lassú, ugyanakkor kisebb hullámzásoktól sem mentes csökkenést mutatott, annak ellenére, hogy a világháborús holtta nyilvánítások évi, olykor százas nagyságrendet is elérve még folyamatban voltak.¹² Fontos megjegyeznünk, hogy Vásárhely, mint főleg mezőgazdaságból élő népességgel bíró város alacsony születési rátája egyáltalán nem követte a többi alföldi „földműves” város (az élenjáró Kecskemét, vagy akár Debrecen) kiugróan magas születésszámait és kedvező természetes szaporodási mutatóit.¹³

8. táblázat. 1000 lélekre jutó természetes szaporodás aránya Hódmezővásárhelyen, Kecskeméten, Szegeden és országosan 1920–1929 között (ezrelék)

Table 8. Rate of natural increase per 1000 souls in Hódmezővásárhely, Kecskemét, Szeged and Hungary between 1920–1929

Év	Hódmezővásárhely	Kecskemét	Szeged	Magyarország
1920	4,8	6,4	5,6	10,1
1921	2,2	10,4	4,5	10,6
1922	0,9	9,5	4,3	9,4
1923	4,5	9,4	6,3	9,7
1924	2,2	7,2	4,7	6,5
1925	5,9	12,1	8,3	11,3
1926	5,4	12,9	7,7	10,7
1927	2	10,8	5,4	8,1
1928	2,1	11,2	5,2	9,2
1929	1,8	9,3	5,8	7,3
Átlag:	3,18	9,92	5,78	9,29

Forrás: Szabady i. m. 324. old.; MStK 74. k. 86–87* old.; MStK 97. k. 38–41* old.; Tört. stat. idős. 1865–2003 CD; Valamint saját számítások a 7. táblázat forrásainak adatai és Klinger i. m. 60–61., 312–313. old. adatai alapján

9. táblázat. 1000 lélekre jutó élveszületések, halálozások és a természetes szaporodás aránya városonként és országosan 1920–1929 között (ezrelék)

Table 9. Live births, mortality and natural increase rate per 1000 souls in the three cities and Hungary between 1920–1929

Hódmezővásárhely			Kecskemét			Szeged			Magyarország		
Szül. a.	Hal. a.	Tsz. a.	Szül. a.	Hal. a.	Tsz. a.	Szül. a.	Hal. a.	Tsz. a.	Szül. a.	Hal. a.	Tsz. a.
20,28	17,1	3,18	29,97	20,05	9,92	23,6	17,82	5,78	28,33	19,04	9,29

Forrás: Saját számítások a 7. táblázat forrásainak adatai és Klinger i. m. 60–61., 312–313. old. adatai alapján

A természetes szaporodás nem tudta ellensúlyozni a vándorlási veszteséget, így Vásárhely lakosság száma az évtized végére néhány száz fővel ismét csökkent. Az 1910-es évek elejének világháború által megtört, és akkor is csak helyi szinten jónak mondható természetes szaporodási arányait a húszas évek közepére sikerült újra elérni, a kedvező tendencia azonban nem folytatódott. A természetes szaporodás mutatói országosan, és a hozzá – Szeged helyett – immár jobban hasonlító Kecskeméten is jelentősen felülmúlták a vásárhelyi mutatókat. Sőt, bár a szegediek, mint az iparosodottabb városok általában, már szintén elmaradtak ezektől, a vásárhelyieknél még így is kedvezőbb alakultak. Vásárhely születési aránya messze alatta maradt az országos és a kecskeméti értékeknek, amit a még mindig kissé jobb halálozási arány sem tudott ellensúlyozni. A húszas évek közepén a közegészségügyi ellátás, a tuberkulózis mortalitás és a csecsemőhalandóság mértéke országos javulásnak indult.¹⁴ A csecsemőhalandóság évtizedes átlaga az általunk vizsgált három városban is kedvezőbb képet mutatott. A legnagyobb fejlődést Kecskemét produkálta: a csecsemők mortalitása majdnem ötven ezreléssel 192,1-re csökkent, bár a törvényhatósági városok között továbbra is az élen maradt.¹⁵ Vásárhely és Szeged negyven ezreléket javítva ekkor 146-os, illetve 170,7-es mutatóval rendelkezett, míg az országos javulás száz ezrelékes (183,7) volt. Az 1–5 év közötti gyermekek halandósági rátája a csecsemőkénel is gyorsabban javult. Az egészségmegőrzés és a betegségmegelőzés terén elért eredmények szép példaként említhetjük, hogy 1929-ben létrejött az Országos Közegészségügyi Intézet vásárhelyi fiókállomása. Az intézmény elévülhetetlen érdemeket szerzett az egészségügyi felvilágosító munkában és a védőoltások – például a diftéria elleni szérum – bevezetésében és elterjesztésében.¹⁶

10. táblázat. A népmozgalom évenkénti adatai és arányszámai Hódmezővásárhelyen 1930–1939

Table 10. Yearly demographic indicators in Hódmezővásárhely between 1930–1939

Év	Össz-népeség	Élve-születés (fő)	Halálozás (fő)	Term. szap. (fő)	Ész. arány (ezrelék)	H. arány (ezrelék)	Tsz. arány (ezrelék)
1930	60 342	1 191	1026	165	19,7	17	2,7
1931	60 438	1 109	1065	44	18,3	17,6	0,7
1932	60 553	1 097	1034	63	18,1	17,1	1
1933	60 696	1 035	945	90	17,1	15,6	1,5
1934	60 817	1 029	960	69	16,9	15,8	1,1
1935	60 880	1 041	1030	11	17,1	16,9	0,2
1936	61 029	1 028	931	97	16,9	15,3	1,6
1937	61 215	1 008	874	134	16,5	14,3	2,2
1938	61 411	1 064	921	143	17,3	15	2,3
1939	61 637	1 006	832	174	16,3	13,5	2,8
Összesen/átlag	60 902	10 608	9618	990	17,42	15,81	1,61

Forrás: Klinger i. m. 98–99., 350–351. old.; Szabady i. m. 160–163., 234–237., 322–325. old.; MStK 97. k. 37*, 41* old.

Az 1929-ben kirobbant gazdasági világválság a mezőgazdasági felvásárlási árak mélyrepülését eredményezte. Az 1931-es esztendőre Hódmezővásárhely rendkívül rossz gazdasági helyzetbe került. Az agrárnépeség magas aránya miatt a várost különösen sújtó válság negatív hatása tetten érhető az élveszületések arányának az előző évtized végéhez képest mintegy másfél ezrelékes csökkenésében, amely már az egykézű vidékek szaporodási színvonalának¹⁷ is alatta maradt. A harmincas évek végére az élveszületési arány to-

vább romlott. De a folyamat háttérében már más állt: Az első világháború éveiben született korosztályok felnőtt, tehát potenciális szülő korba lépve jóval kisebb létszámúak voltak, mint az őket megelőző, illetve követő nemzedékek. Következésképp születő gyermekek száma is kevesebb lett. A halálozási arány egyre lassuló, sőt olykor meg is torpanó javulása pedig nem tudta ellensúlyozni a születéskieséseket. A válság miatti elkeseredettség és kilátástalanság elborzasztó bizonyítéka volt, hogy 1932-ben az összes halálozás 5 százalékát az 51 befejezett öngyilkosság adta. Sajnos Vásárhely az öngyilkosságok arányát tekintve mind a XIX. században, mind pedig a két világháború között országos, sőt világviszonylatban is az elsők között volt.¹⁸

11. táblázat. 1000 lélekre jutó természetes szaporodás aránya Hódmezővásárhelyen, Kecskeméten, Szegeden és országosan 1930–1939 között (ezrelék)

Table 11. Rate of natural increase per 1000 souls in Hódmezővásárhely, Kecskemét, Szeged and Hungary between 1930–1939

Év	Hódmezővásárhely	Kecskemét	Szeged	Magyarország
1930	2,7	13,2	6,2	9,9
1931	0,7	9	2,8	7,1
1932	1	3,1	2,2	5,5
1933	1,5	10,1	4	7,2
1934	1,1	10	3	7,3
1935	0,2	6,4	1,3	5,9
1936	1,6	9,6	3,2	6,1
1937	2,2	9,7	1,8	5,9
1938	2,3	8,6	1,6	5,7
1939	2,8	8,7	3,5	5,9
Átlag:	1,61	8,84	2,96	6,65

Forrás: Szabady i. m. 324–325. old.; MStK 97. k. 41* old.; Tört. stat. idős. 1865–2003 CD; Valamint saját számítások a 10. táblázat forrásainak adatai és Klinger i. m. 60–61., 312–313. old. adatai alapján

12. táblázat. 1000 lélekre jutó élveszületések, halálozások és a természetes szaporodás aránya városenként és országosan 1930–1939 között (ezrelék)

Table 12. Live births, mortality and natural increase rate per 1000 souls in the three cities and Hungary between 1930–1939

Hódmezővásárhely			Kecskemét			Szeged			Magyarország		
Szül. a.	Hal. a.	Tsz. a.	Szül. a.	Hal. a.	Tsz. a.	Szül. a.	Hal. a.	Tsz. a.	Szül. a.	Hal. a.	Tsz. a.
17,42	15,81	1,61	26,04	17,2	8,84	18,51	15,55	2,96	21,69	15,04	6,65

Forrás: Saját számítások a 10. táblázat forrásainak adatai és Klinger i. m. 60–61., 312–313. old. adatai alapján

Hódmezővásárhely rendkívül alacsony természetes szaporodása ellenére, a kismértékű bevándorlási többletnek köszönhetően mégis szerény népességnövekedéssel zárta a harmincas éveket. Szeged népességbővülése Vásárhelyhez hasonlóan alakult, míg Kecskemét jelentős népességgyarapodást könyvelhetett el. A látszólag kedvező végkövetkeztetés ellenére Kecskemét népmozgalma továbbra is jóval, Szegedé pedig még mindig egy kicsit pozitívabb képet mutatott Hódmezővásárhelynél, Kecskemét a természetes szaporodás arányát illetően továbbra is magasan az első helyen állt a törvényhatósági városok között. Vásárhely ellenben elvesztette a több évtizeden keresztül fennálló, országos szinten is

kedvező alacsony halálozási rátájából fakadó előnyét, amely mutató immár meghaladta az országos átlagot. Az évtized országos demográfiai tendenciái az élveszületések és a halálozások csökkenését mutatták, de az előbbi visszaesése gyorsabb és nagyobb volumenű volt, mint az utóbbi javulása, ami egyet jelentett a természetes szaporodás arányának visszaesésével.¹⁹ A csecsemőhalálozások mértéke tovább csökkent: Vásárhelyen a világváltság átmeneti növekedést hozó hatása után a harmincas évek második felében újabb jelentős javulás ment végbe. Összességében az évtizedes átlag újabb húsz ezrelékkal, 124,3-ra mérséklődött. 1937-ben ment először 100 ezrelék alá. Kecskeméten kicsivel húsz ezrelék alatt (175), míg Szegeden kevéssel húsz fölött (146,4) volt a csökkenés. Az országos átlag a korábbihoz képest nagymértékben, 50 ezrelékkal javult (130,7).

13. táblázat. A népmozgalom évenkénti adatai és arányszámai Hódmezővásárhelyen 1940–1949

Table 13. Yearly demographic indicators in Hódmezővásárhely between 1940–1949

Év	Össz-népeség	Élveszületés (fő)	Halálozás (fő)	Term. szap. (fő)	Ész. arány (ezrelék)	H. arány (ezrelék)	Tsz. arány (ezrelék)
1940	61 762	1 051	946	105	17	15,3	1,7
1941	61 491	957	836	121	15,5	13,5	2
1942	61 134	980	905	75	16	14,8	1,2
1943	60 849	1 063	916	147	17,4	15	2,4
1944	60 499	1 087	1005	82	17,9	16,6	1,3
1945	60 084	876	859	17	14,5	14,2	0,3
1946	59 727	988	912	76	16,5	15,2	1,3
1947	59 498	1 015	812	203	17	13,6	3,4
1948	59 326	1 002	742	260	16,9	12,5	4,4
1949	59 550	982	758	224	16,5	12,7	3,8
Összesen/átlag	60 392	10 001	8691	1310	16,52	14,34	2,18

Forrás: Klinger i. m. 98–99., 350–351. old.; Szabady i. m. 161., 163., 235., 237., 323., 325. old.; 1941. évi népszámlálás. 2. rész. Demográfiai adatok községek szerint. Történeti Statisztikai Kötetek. KSH, Budapest, 1976. 64. old.; 1949. évi népszámlálás. 9. rész. Demográfiai eredmények. KSH, Budapest, 1950. 90., 99. old.; Valamint saját számítások a felsorolt kötetek adatai alapján

Hódmezővásárhelyen a második világháború nem okozott olyan súlyos népesség-visszaesést, mint az első, ami eleinte a katonaköteles férfilakosság kisebb arányú és rövidebb időszakokra korlátozódó igénybevételének volt köszönhető. A második magyar hadsereg 1942-es felállítása során pedig az egész országból arányosan, az egyenlő megterhelés elvét követve vonultatták be a hadköteleseket. A politikai vezetés és a vezérkar eredeti elképzelése szerint ugyanis a hadászati legértékesebb korosztályok emberanyagát a világháború végére tartalékolták volna, hogy a visszatért területek megvédhetőek legyenek a szomszéd országoktól. A nagyobb mértékű mozgósítás 1944 nyaratól, a teljes kora ősztől, a front közeledtével kezdődött meg. A háború végéig hátralévő nem egészen egy esztendőben volt a legtöbb honvéd távol lakóhelyétől, és az embervesztés is ekkor vált igazán jelentőssé.²⁰ A fenti táblázat adataiból jól látszik, hogy leginkább az 1945-ös, utolsó háborús év nélkülözései hatottak negatívan a vásárhelyi élveszületési arányra, ezáltal pedig a természetes szaporodásra. Igaz az élveszületések 1940 és 1949 között végig meghaladták a halálozások számát, így a népmozgalmi mutatók nem jeleztek népességfogyást. A világháború áldozatai közvetlenül ezúttal sem jelentek meg a statisztikákban. Vásárhely teljes embervesztését az újabb feldolgozások 2154 főre teszik, amelyből 1515 volt a

polgári és a katonai, 130 a levente, 509 fő pedig a zsidó áldozat. A katonai veszteséghányad megfelelt az országos átlagnak. Sajnálatos tény, hogy többen haltak meg a szovjet hadifogolytáborok embertelen körülményei között, mint a harci cselekményekben. Ugyanakkor az első világháborútól eltérően nagy volt a polgári áldozatok – beleértve a zsidóságot – száma is. A második világháborúban Vásárhely népességének 3,5 százaléka veszett oda.²¹

14. táblázat. 1000 lélekre jutó természetes szaporodás aránya Hódmezővásárhelyen, Kecskeméten, Szegeden és országosan 1940–1949 között (ezrelék)

Table 14. Rate of natural increase per 1000 souls in Hódmezővásárhely, Kecskemét, Szeged and Hungary between 1940–1949

Év	Hódmezővásárhely	Kecskemét	Szeged	Magyarország
1940	1,7	8,7	2,4	5,7
1941	2	8,5	3,1	5,7
1942	1,2	7,6	2,5	5,3
1943	2,4	6,5	3,4	5,4
1944	1,3	9	4,2	3,2
1945	0,3	4,1	4,1	-4,7
1946	1,3	5,7	3,7	3,7
1947	3,4	6,1	5,9	7,7
1948	4,4	10,1	5,5	9,4
1949	3,8	10,4	6,4	9,2
Átlag:	2,18	7,67	4,12	5,06

Forrás: Szabady i. m. 325. old.; Tört. stat. idős. 1865-2003 CD; Magyarország népesedése 1961. Központi Statisztikai Hivatal, 1963. 50., 106., 136. old.; Valamint saját számítások az 1941. évi népszámlálás. 2. rész. Demográfiai adatok községek szerint. Történeti Statisztikai Kötetek. KSH, Budapest, 1976. 42., 64. old.; Az 1949. évi népszámlálás. 9. rész. Demográfiai eredmények. KSH, Budapest, 1950. 89–90., 99. old. és Klinger i. m. 60–61., 98–99., 312–313., 350–351. old. adatai alapján.

15. táblázat. 1000 lélekre jutó élveszületések, halálozások és a természetes szaporodás aránya városonként és országosan 1940–1949 között (ezrelék)

Table 15. Live births, mortality and natural increase rate per 1000 souls in the three cities and Hungary between 1940–1949

Hódmezővásárhely			Kecskemét			Szeged			Magyarország		
Szül. a.	Hal. a.	Tsz. a.	Szül. a.	Hal. a.	Tsz. a.	Szül. a.	Hal. a.	Tsz. a.	Szül. a.	Hal. a.	Tsz. a.
16,52	14,34	2,18	22,41	14,74	7,67	18,7	14,18	4,52	19,79	14,73	5,06

Forrás: Megegyezik a 14. táblázat forrásaival

Az általános bizakodást, az újjáépítésbe vetett hitet mutatják, hogy a második világháború után a természetes szaporodás mutatói mindhárom általunk vizsgált városban és országosan is növekedésnek indultak. Ez azonban nem elsősorban az élveszületések csökkenésének lassulásával, stagnálásával volt magyarázható. Sokkal inkább a halálozások az egész országban megfigyelhető további mérséklődésével, a népesség várható életkorának folytatódó kitolódásával volt összefüggésben. A halálozások legnagyobb hányada már nem a tíz év alatti népességre jutott, hanem a hetven évnél idősebbekre. Sajnos a húszas években születettek felnőtté váló, nagyobb létszámú korosztályai sem lendítettek érdemben a születési arányokon, terjedőben volt az 1-2 gyermekes családmódel. Ebben a dekádban az adatok elégtelensége miatt a csecsemőhalandóság alakulását nem tudtuk vizsgálni.

A negyvenes évek ezer lakosra jutó természetes szaporodásának mutatója az előző évtizedéhez képest Hódmezővásárhelyen és Szegeden is kedvezőbb volt, míg Kecskeméten és országosan a tendencia ezzel ellentétesen alakult.

16. táblázat. 1000 lélekre jutó élveszületések, halálozások és a természetes szaporodás aránya városonként és országosan 1910–1949 között (ezrelék)

Table 16. Live births, mortality and natural increase rate per 1000 souls in the three cities and Hungary between 1910–1949

Év	Hódmezővásárhely			Kecskemét			Szeged			Magyarország		
	Szül. a.	Hal. a.	Tsz. a.	Szül. a.	Hal. a.	Tsz. a.	Szül. a.	Hal. a.	Tsz. a.	Szül. a.	Hal. a.	Tsz. a.
1910–1919	18,76	20	-1,24	30,09	24,32	5,77	26,23	21,43	4,8	27,32	22,41	4,91
1920–1929	20,28	17,1	3,18	29,97	20,05	9,92	23,6	17,82	5,78	28,33	19,04	9,29
1930–1939	17,42	15,81	1,61	26,04	17,2	8,84	18,51	15,55	2,96	21,69	15,04	6,65
1940–1949	16,52	14,34	2,18	22,41	14,74	7,67	18,7	14,18	4,52	19,79	14,73	5,06
1910–1949	18,25	16,81	1,43	27,13	19,08	8,05	21,76	17,25	4,52	24,28	17,81	5,21

Forrás: Saját szerkesztés a 6., 9., 12. és 15. táblázatok adatai alapján.

A fenti táblázat az 1910-1949 közötti időszak főbb népmozgalmi mutatóinak évtizedenkénti arányszámait és azok változásait foglalja össze. A harmincas évek első felében a gazdasági fejlődés az egész országban lelassult. Hódmezővásárhely kedvezőbb halálozási aránya elenyészett, a születési ráta pedig tartósan alacsony maradt, sőt folyamatosan csökkent. Ezért a város természetes szaporodása is kismértékű volt. A korszak végére a városfejlődés megtorpant, a népesség zárt maradt. Nem jöttek létre jelentősebb ipari munkahelyek, így számottevő produktív korú bevándorló sem érkezett, akik némi dinamizmust hozhattak volna a település népességfejlődésébe.

JEGYZETEK

1. Gyáni Gábor: Társadalom a Horthy-korszakban. Kézirat. (a továbbiakban: Gyáni i. m.) 101–102. old. In: Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltára.
2. Az 1949-es népszámlálási kötetek vonatkozó adatainak feldolgozásakor több pontatlansággal is szembesültünk: Hódmezővásárhely területe az 1950-es közigazgatási átszervezéseknek köszönhetően 761 km²-ről 746,5 km²-re csökkent. Utóbbi adat magában foglalta az időközben önálló településsé vált Vásárhelykutas és Mártély területét, a szintén önállóvá vált, és Békés megyéhez csatolt Kardoskútét viszont nem. Ugyanakkor a különböző demográfiai mutatók időbeli összehasonlíthatósága miatt fontos volt, hogy Vásárhely korábbi területe a közigazgatási változások ellenére rekonstruálható maradjon. Kardoskút területének és népesességének hozzáadása után a város lakosság számára 59326 főt, területére pedig 757,3 km²-t kaptunk. A fennmaradó 3,7 km²-es területcsökkenés okára nem sikerült rábukkanunk. In: 1949. évi népszámlálás. 9. rész. Demográfiai eredmények. KSH, Budapest, 1950. 90., 99. old.
3. Saját számítások az 1. táblázat forrásainak adatai alapján. Magyarország népesedése a két világháború között. Szerk.: Szabady Egon (a továbbiakban: Szabady i. m.). Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1965. 85. old.
4. Gyáni i. m. 103–104. old.; Hódmezővásárhely története II/1. (a továbbiakban: Hódmezővásárhely története II/1.) A polgári forradalomtól az öszirozás forradalmig 1848–1918. Főszerk.:

- Szabó Ferenc. Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzata, Hódmezővásárhely, 1993. 223–224. old.; 1920. évi népszámlálás 6. Végeredmények összefoglalása. MStK 76. kötet. KSH, Budapest, 1929. 12. old.
5. Kanyó Ferenc: Világháborúk szegedi hősi halottai. Bába Kiadó, Szeged, 2002. 89. old.
 6. 1949. évi népszámlálás. 9. rész. Demográfiai eredmények. KSH, Budapest, 1950. 330. old.
 7. Hódmezővásárhely története II/1. 225. old.
 8. Makó Imre: Életünket és vérünket! Az első világháború hódmezővásárhelyi áldozatai. Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzata, Hódmezővásárhely, 2004. 14., 38–39.; 46–47. old.
 9. Az 1916–1918 közötti adathiányból adódóan csak hét év adatainak (1910–1915 és 1919) átlagát tudtuk alapul venni.
 10. MStK 74. k. 37* old.
 11. Vásárhelyi Reggeli Újság (a továbbiakban: VRÚ) 1922. december 30. 1. old.; VRÚ 1923. január 4. 2. old.; VRÚ 1923. január 27. 2. old.; VRÚ 1924. január 4. 2. old.; VRÚ 1925. január 9. 1. old.; VRÚ 1926. január 17. 2. old.
 12. VRÚ 1923. január 3. 2. old.
 13. MStK 74. k. 19*, 66* old.
 14. MStK 74. k. 32* old.
 15. MStK 97. k. 19* old.
 16. Gyáni i. m. 109–110. old.
 17. Ez a mértékarány 1920 óta húsz ezrelék volt. In: MStK 97. k. 10*, 15* old.
 18. MStK 97. k. 68. old.; Böszörményi Ede: Az öngyilkosságok múltja és jelene. Történeti vázlat, különös tekintettel Magyarországra. Magánkiadás, Budapest, 1991. 7., 9–10. old.
 19. MStK 97. k. 31–32* old.; Szeged története 4. 1919–1944. Szerk.: Serfőző Lajos. Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata megbízásából a Somogyi Könyvtár, Szeged, 1994. 42. old.
 20. Stark Tamás: Magyarország második világháborús embervesztése. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 3. MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 1989. 8–19. old.
 21. A második világháború és a fasizmus hódmezővásárhelyi áldozatai. Kiegészítő kötet. Kései főhajtás. Emlékünnepek Hódmezővásárhelyen 1991–1993. Szerk.: Katona Lajos, Makó Imre. Kiadja: Emlékbizottság a második világháború hódmezővásárhelyi áldozatainak emlékének megörökítésére. Hódmezővásárhely, 1993. 5–6., 10–39., 191–196. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1920. évi népszámlálás. 6. rész. Végeredmények összefoglalása. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. (a továbbiakban: MStK) 76. kötet. Szerkeszti és kiadja a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1929. 7., 12. old.
1930. évi népszámlálás. 1. rész. Demográfiai adatok községek és külterületi lakott helyek szerint. MStK 83. kötet. Szerkeszti és kiadja a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1932. 14*, 45. old.
1941. évi népszámlálás. 2. rész. Demográfiai adatok községek szerint. Történeti Statisztikai Kötetek. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1976. 42, 64. old.
1949. évi népszámlálás. 9. rész. Demográfiai eredmények. KSH, Budapest, 1950. 89–90., 99., 330. old.
- A Magyar Szent Korona országainak 1909., 1910., 1911. és 1912. évi népmozgalma öt grafikai térképpel. MStK 50. kötet. Szerkeszti és kiadja: M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1916. 65*, 67* old.
- A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. 1. rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. MStK 42. kötet. Szerkeszti és kiadja a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1912. 182. old.
- A Magyar Szent Korona országainak 1913–1918. évi népmozgalma. MStK 70. kötet. Szerkeszti és kiadja: M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1924. 36–39* old.

- Az 1919–1925. évi népmozgalom. MStK 74. kötet. Szerkeszti és kiadja: a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1929. 19*, 32*, 37*, 66*, 82–87* old.
- Az 1926–1932. évi népmozgalom. MStK 97. kötet. Szerkeszti és kiadja: a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1937. 10*, 15*, 19*, 31–32*, 36–41*, 68* old.
- A második világháború és a fasizmus hódmezővásárhelyi áldozatai. Kiegészítő kötet. Kései főhajtás. Emlékünnepségek Hódmezővásárhelyen 1991–1993. Szerk.: Katona Lajos, Makó Imre. Kiadja: Emlékbizottság a második világháború hódmezővásárhelyi áldozatainak emlékének megörökítésére. Hódmezővásárhely, 1993. 5–6., 10–39., 191–196. old.
- A népmozgalom főbb adatai községenként: 1901–1968. Összeáll.: Klinger András. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1969. 60–61., 98–99., 312–313., 350–351. old.
- Böszörményi Ede: Az öngyilkosságok múltja és jelene. Történeti vázlat, különös tekintettel Magyarországra. Magánkiadás, Budapest, 1991. 7., 9–10. old.
- Demográfiai évkönyv 2003. Történeti statisztikai idősorok 1865–2003. CD melléklet, 2004.
- Gyáni Gábor: Társadalom a Horthy-korszakban. Kézirat. Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltára. 101–104, 109–110. old.
- Hódmezővásárhely története II/1. A polgári forradalomtól az őszirózsás forradalomig 1848–1918. Főszerk.: Szabó Ferenc. Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzata, Hódmezővásárhely, 1993. 223–225. old.
- Kanyó Ferenc: Világháborúk szegedi hősi halottai. Bába Kiadó, Szeged, 2002. 89. old.
- Makó Imre: Életünket és vérünket! Az első világháború hódmezővásárhelyi áldozatai. Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzata, Hódmezővásárhely, 2004. 14., 38–39.; 46–47. old.
- Magyarország népesedése a két világháború között. Szerk.: Szabady Egon. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1965. 85. 160–163., 234–237, 322–325. old.
- Stark Tamás: Magyarország második világháborús embervesztesége. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 3. MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 1989. 8–19. old.
- Szeged története 4. 1919–1944. Szerk.: Serfőző Lajos. Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata megbízásából a Somogyi Könyvtár, Szeged, 1994. 42. old.
- Vásárhelyi Reggeli Újság 1922. december 30. 1. old.; 1923. január 3. 2. old.; 1923. január 4. 2. old.; 1923. január 27. 2. old.; 1924. január 4. 2. old.; 1925. január 9. 1. old.; 1926. január 17. 2. old.